

şiiirine dair Almanca bir giriş yer almak-
tadır. Osman Reşer (Oskar Rescher) divan
üzerine *Beiträge sur Arabischen Poësie*
(Leiden 1960-1961) adıyla bir çalışma yap-
mıştır. Daha sonra İbrâhîm es-Sâmerrâî
ve Ahmed Matlûb, iki yazma nüshaya da-
ha başvurarak Kutâmî ve şiiiri hakkında
bir giriş ve çeşitli notlar ilâvesiyle divanın
ikinci neşrini gerçekleştirmişlerdir (Bey-
rut 1960).

BİBLİYOGRAFYA :

Kutâmî, *Dîvân* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî – Ah-
med Matlûb), Beyrut 1960; Cumahî, *Fuḥûlû's-
şu'arâ*, II, 534; Câhiz, *el-Buḥalâ* (nşr. Tâhâ el-
Hâcîrî), Kahire 1981, s. 415-416; Ebû'l-Ferec
el-İsfahânî, *el-Eḡānî*, XXIII, 175-219; Merzûbâ-
nî, *Mu'cemû's-şu'arâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed
Ferrâc), Kahire 1379/1960, s. 73-74; Ebû Zeyd
el-Kureşî, *Cemhere* (Hâşimî), II, 803; Abdür-
rahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş* (nşr.
M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947,
I, 180-184; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 94; Ab-
dülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâvîn*, Bey-
rut 1978, s. 122; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II,
224-226; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 559-
603; Zekî Âbidîn Gureyyib, *el-Kuṭâmî: Ḥayâ-
tüh ve şî'ruḥ*, Kahire 1986; Cezzâr, *Medâhi-
lû'l-mü'ellifin*, III, 1280-1281; H. H. Bräu – [Ch.
Pellat], “al-Kuṭâmî”, *EL²* (Ing.), V, 540-541.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

KUTB

(bk. KUTUB).

KUTB

(قطب)

Nizâmî-i Gencevî'nin
Hüsrev ü Şîrin mesnevisini
Türkçe'ye ilk tercüme eden
XIV. yüzyıl Altın Orda şairi
(bk. HÜSREV ü ŞİRİN).

KUTBE b. ÂMİR

(قطبة بن عامر)

Ebû Zeyd Kutbe b. Âmir b. Hadîde
el-Hazrecî es-Selemî

Sahâbî.

Medine'de doğdu. Benî Hazrec'in Sele-
moğulları kabilesinin ileri gelenlerinden-
dir. Medineli ilk altı müslümandan biri
olup Birinci Akabe Biatı'nda bulundu.
İkinci Akabe Biatı'nda da kabilesini tem-
sil etti. Bedir Gazvesi'nden itibaren Hz.
Peygamber'le birlikte bütün savaşlara ka-
tıldı ve büyük yararlılıklar gösterdi. Ok at-
madaki maharetiyle bilinen Kutbe, Uhud
Gazvesi'nin en sıkıntılı anlarında Resûl-i

Ekrem'in yanından ayrılmadı, dokuz ye-
rinden yaralandı ve Resûlullah'ın övgüsü-
nü kazandı. Mekke'nin fethinde kabilesi-
nin bayraktarlığını yaptı. Fetihten sonra
Tihâme bölgesinde yaşayıp İslâm'a boyun
eğmeyen Has'am kabilesine gönderilen
yirmi kişilik müfrezeyle kumandan tayin
edildi ve kendi adıyla anılan seriyyeyi ba-
şarıyla yönetti.

Câhiliye döneminde soylu Kureyş kabi-
lesi mensuplarının ihramlı iken evlerine
kapılarının, diğerlerinin ise evlerinin ar-
kasından açtıkları bir gedikten girmeleri
âdeti. Bu âdete aykırı davranan Kutbe'yi
Kureyşliler günahkâr sayınca evlere arka-
larından değil kapılardan girmeyi emre-
den âyet (el-Bakara 2/189) nâzil oldu (İbn
Kesîr, I, 327).

Kutbe b. Âmir, kendi kabilesine men-
sup sahâbeden Ümmü Amr bint Amr b.
Hadîde ile evlenmiş ve bu evlilikten Üm-
mü Cemîl adında bir kızı olmuştur. Kay-
naklarda onun Hz. Osman döneminde
(644-656) vefat ettiği kaydedilmekte, ha-
dis rivayet ettiğine dair bir bilgi bulunma-
maktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkidî, *el-Meğâzî*, I, 7, 9, 24, 243, 335; II, 754,
800, 981; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 430, 432, 699;
İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 219, 220; II, 162; III, 578-
579; VIII, 409; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 355-
356; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, III, 347; Hâkim, *el-
Müstedrek*, III, 249-250; Ebû Nuaym, *Ma'rife-
tü's-sahâbe*, TSMK, III. Ahmed, nr. 497, II, vr.
153*; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV, 525; İbn Hazm,
Cevâmî'u's-sîre (nşr. İhsan Abbas – Nâsirüddin
Esed), Kahire 1956, s. 70, 82, 138; İbn Abdül-
ber, *el-İstî'âb*, III, 1282; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-
şafve*, I, 489; İbnü'l-Esir, *İcâdû'l-gâbe*, IV, 406;
İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, Beyrut 1402/
1982, II, 206; Zehebî, *Tecridü esmâ'i's-sahâbe*,
Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 15; İbn Kesîr, *Tefsî-
rû'l-Kur'an*, I, 327; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 237;
Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, VI, 327; Hâlid Abdurrah-
man el-Akk, *Mevsû'atü'l-uzamâ' ḥavle'r-resûl*,
Beyrut 1412/1991, III, 1595.

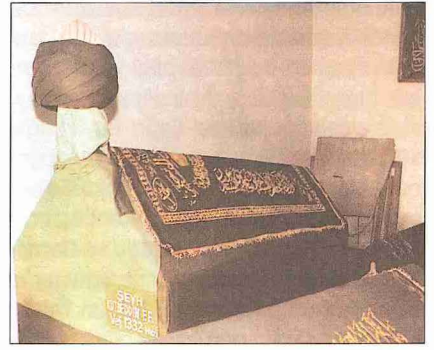
MEHMET EFENDİOĞLU

KUTBÎ DEDE EFENDİ

(1862-1914)

Şeyh, dinî eserler bestekârı.

İstanbul'da Kocamustafapaşa'daki
Sünbül Efendi Hankahı'nda doğdu. Asıl
adı Mehmed Kutbüddin olup bu hanka-
hın şeyhi Seyyid Mehmed Rizâeddin Efen-
di'nin oğludur. İlk bilgileri ve tasavvufî
eğitimi babasından alıp onun mânevî ter-
biyesi altında yetişti, yirmi yaşlarında iken
babasından hilâfet aldı. 1885'te Koca
Mustafa Paşa Camii hatipliğine tayin edi-

Kutbî Dede Efendi'nin Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ndeki
türbelerden birinin içinde bulunan sandukası – İstanbul

len Kutbüddin Efendi'ye 5 Rebûlevvel
1309'da (9 Ekim 1891) babasının vefatı
üzerine 21 Cemâziyelevvel 1309 (23 Ara-
lık 1891) tarihli fermanla Sünbül Efendi
Hankahı şeyhliği vazifesi verildi. Bir yıl
sonra hac farızasını yerine getirdi ve aynı
yıl külliye içerisinde bulunan Rahime
Hatun Türbesi'nin kayyumluğu ile Koca
Mustafa Paşa vakıfları tahsildarlığı göre-
vi de kendisine verildi. Bu arada Merkez
Efendi Tekkesi şeyhi Ahmed Mesud Efen-
di'nin kızı Fatma Zehrâ Hanım'la evlendi.
Kutbî Dede, 11 Safer 1332 (9 Ocak 1914)
tarihinde mide rahatsızlığından öldü ve
hankahta külliyenin bahçesindeki türbe-
lerin birinde babasının yanına defnedil-
di. Yerine şeyh tayin edilen oğlu Mehmed
Râzî Efendi (Yücesünbül, ö. 1978) bu va-
zifesini tekkelerin kapatılmasına kadar
(1925) devam ettirmişti.

Dérinde dinî müsiikiye dair bilgisi ve
bu sahada bestelediği ilâhilerle tanınan
Kutbî Dede, mûsiki bilgilerini hankahın
zâkirlerinden ve Hamâmîzâde İsmâil De-
de'nin öğrencilerinden Mutafzâde Ahmed
Efendi'den almıştır. Özellikle devran zikri
esnasındaki hâkimiyetiyle tanınmış, ta-
savvufî bilgisinin yanı sıra nazik ve müte-
vazi kişiliğiyle çevresinin sevgi ve tevecc-
ühünü kazanmıştır. Bestelediği eserler
arasında, “Dostlar bilin şimdiden gerü nâm
u nişân olmaz bana” mısraıyla başlayan
hüzzam, “Dağlar ile taşlar ile çağırayım
Mevlâm seni” mısraıyla başlayan hicaz ilâ-
hileri günümüzde de okunan eserlerinden
bazılarıdır. Son zamanlarda yapılan bazı
nota neşriyatında (bk. Gürer, s. 32; Şen-
gel, IV, 57; Hatipoğlu, s. 73) Kutbî Dede'-
nin Yenikapı Mevlîvîhânesi şeyhi olarak
kaydedilmesi yanlıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 335; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 644, 671, 676-677; Selâhattin Güner, *Âşık Yunus Emre'nin Bestelenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 32; Şengel, *İlâhiler*, IV, 57; Töre, *İlâhiler*, V, 176-178; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Akbatu), IV/3, s. 56; Ahmet Hatipoğlu, *Besteleriyle Yunus Emre İlâhileri*, Ankara 1993, s. 73; Nazif Velikâhyaoğlu, *Sümbülliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, İstanbul 1999, s. 229-231; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Yünüs'ün Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", *TY*, V/319 (1966), s. 132; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri", *AÜ İlâhiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III (1977), s. 184; Öztuna, *BTMA*, I, 465; Ömer Tuğrul İnançer, "Sünbülilik (Zikir Usulü ve Musiki)", *DBİst.A*, VII, 113.

NURİ ÖZCAN

KUTBÜDDİN AYBEG

(bk. AYBEG, Kutbüddin).

KUTBÜDDİN BAHTİYÂR

(قطب الدين بختيار)

Hâce Kutbüddin Bahtiyâr b. Kemâleddin Ahmed b. Mûsâ el-Üşî el-Kâ'kî (ö. 633/1235)

Çiştîyye tarikatına mensup
Ferganalı mutasavvif.

569 (1174) yılında (veya 582'de [1186]) bugün Kırgızistan'ın Fergana bölgesinde bulunan Üş şehrinde doğdu. Babası İmam Ca'fer es-Sâdik soyundan bir seyyiddir. On sekiz aylık iken babasını kaybeden Kutbüddin annesi tarafından yetiştirildi. İhtiyaç duyduğu zaman seccadesinin altından peksimet çıkardığı veya kızlarına çeyiz hazırlamak amacıyla yardım için kendisine başvuran fakir ailelere verilmek üzere seccadesinin altından çıkardığı peksimetler altın haline geldiğinden "Kâ'kî" (peksimetçi) diye anılmış ve bu nisbeyle tanınmıştır.

Menkıbeye göre beş yaşına geldiğinde onu mektebe Hızır götürmüş, bunu farkeden hocası, "Çocuk, ne kadar bahtiyar-sın ki seni buraya Hızır getirdi" demiş, bundan sonra Bahtiyâr onun adı olmuştur. Bahtiyâr dinî ilimleri bu mektepte Ebû Hafs el-Üşî adlı hocadan öğrendi. Ayrıca tasavvufa da ilgilenmeye başladı. Bu maksatla seyahate çıktı. *Delilü'l-ârifin* adlı eserinde anlattığına göre Bağdat'ta Ebû'l-Leys es-Semerkindî Camii'nde Çiştîyye tarikatının piri Hâce Muînüddin Hasan el-Çiştî'ye intisap etti, tarikat hırka-

sını ondan giydi. Bağdat'ta iken Evhadüd-din-i Kirmânî ve 'Avârîfü'l-ma'ârif müellifi Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi mutasavvıfların sohbetlerinde bulundu. Bahtiyâr'ın müşidine Üş'ta veya İsfahan'da intisap ettiğine dair rivayetler de vardır.

Şeyhi Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin Hindistan'a dönüp tarikatın merkezi Ecmîr'e yerleşmesi üzerine Bahtiyâr da Hindistan'a gitmeye karar verdi. Yolculuğu sırasında Mülta'n'a uğradığında dönemin önemli sûfîlerinden Bahâeddin Zekeriyâ ile görüştü. Daha sonra müridi ve halifesi olan ve Genc-i Şeker diye de anılan Ferîdüddin Mes'ûd ile ilk defa burada tanıştı. Bahtiyâr Mülta'n'da iken Moğollar Hindistan'ı istilâya başlamış, Tuluy Noyan kumandasındaki bir ordu 1224'te Mülta'n'ı kuşatmıştı. Bütün imkânlarıyla kırk gün boyunca şehri savunan Mülta'n hâkimi Nâsirüddin Kabâce'nin Şeyh Bahtiyâr'dan şehrin kurtulması için dua etmesini rica ettiği, şeyhin dua ettikten sonra Nâsirüddin Kabâce'ye bir ok vererek düşmanların üzerine atmasını istediği, ertesi gün Moğol askerlerinin kuşatmayı kaldırdıkları, bu olayın ardından Bahtiyâr'ın Mülta'n halkı ve Nâsirüddin Kabâce nezdindeki itibarının arttığı kaydedilmektedir.

Daha sonra Mülta'n'dan ayrılp Delhi'ye giden Kutbüddin burada Sultan Şemseddin İltutmış'ın güvenini kazandı. Sultan kendisini şeyhülislâmlik makamına getirmeyi teklif ettiyse de o kabul etmedi ve şeyhülislâmlığa Necmeddin es-Suğrâ tayin edildi. Kutbüddin, kendisini çekemeyen ve varlığından rahatsız olan şeyhülislâmla arası açılınca müşidine bir mektup gönderip Ecmîr'e gitmek için izin istedi. Muînüddin el-Çiştî ona Delhi'de kalmasını, yakında kendisinin oraya geleceğini bildirdi. Şeyhülislâm Necmeddin es-Suğrâ bir süre sonra Delhi'ye gelen Muînüddin'e bağlılığını bildirdi ve Bahtiyâr'ı kendisine şikâyet edip onu Delhi'den uzaklaştırmasını rica etti. Bunun üzerine Muînüddin, Bahtiyâr ile birlikte Ecmîr'e dönmeye karar verdi. Fakat Sultan İltutmış ve halk Kutbüddin Bahtiyâr'ın Delhi'de kalması için şeyhe ricada bulundu. Şeyh de Kutbüddin'e burada kalmasını söyleyerek kendisi Ecmîr'e döndü. Bahtiyâr Delhi'de kaldığı süre içinde sultandan ve halktan büyük itibar gördü. Ganj nehrinin büyük kolu Cemne kıyısı yakınlarındaki Kılûghari'ye yerleşmeye karar verdi. Mürid ve dostları da onun ardından buraya gelip yerleştiler. Şeyhinin hasta olduğunu

haber alınca Ecmîr'e gidip onu ziyaret etti. Şeyh Muînüddin, Kutbüddin Bahtiyâr Delhi'ye döndükten yirmi gün sonra vefat etti. Çok geçmeden dervişleriyle birlikte semâ yaparken, "Teslim kılıcıyla öldürülenlere gaybdan her an bir başka can vardır" anlamına gelen bir beyti işittince kendinden geçtiği ve bir daha kendisine gelemediği kaydedilen Kutbüddin'in bu olaydan dört gün sonra (14 Rebîülevvel 633 / 27 Kasım 1235) vefat ettiği belirtilmektedir.

Kutbüddin Bahtiyâr, eski Delhi'de Havz-ı Şemsî ile Kutub Minâr arasındaki Mihrevlî'de toprağa verilmiş, daha sonra kabri üzerine bir türbe yapılmıştır. Annesi ve kız kardeşi de bu türbede medfundur. Yüzyıllar boyunca Delhili müslümanlar tarafından ziyaret edilen türbesinin ziyaretçisi giderek azalmış ve bakımsız kalan türbe harap olmuştur. Hint-İslâm mimarisinin şaheserlerinden biri olan Kutub Minâr'ın bu adı, yapımını başlatan Kutbüddin Aybeg'den değil yakınında defnedilen Kutbüddin Bahtiyâr'dan aldığı kaydedilmektedir.

Çiştîyye tarikatının önemli şahsiyetlerinden olan Kutbüddin Bahtiyâr Hindistan'daki tasavvufî hayat üzerinde etkili olmuştur. Müşidi Muînüddin el-Çiştî'ye dair *Delilü'l-ârifin* (*Melfüzât-ı Muînüddin Çiştî*, Kanpûr 1306/1889, Leknev 1868, 1890) adlı bir menâkıbnâme kaleme aldığı söylenen Kutbüddin Bahtiyâr'ın Farsça şiirleri de bulunmaktadır. Halifesi Ferîdüddin Mes'ûd onun hakkında *Fevâ'idü's-Sâlikîn* (*Melfüzât-ı Hâce Kutbüddin Bahtiyâr*, Lahor, ts.) adıyla bir menâkıbnâme kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kutbüddin Bahtiyâr, *Delilü'l-ârifin*, Lahor 1952; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1342 hş., I, 419-420; İbn Battûta, *Voyages*, III, 154; Ali Şîr Nevâî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâ'îmî'l-fütüvve* (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979, s. 325-326, 340; Firişte, *Târîh-i Firişte*, Nivalkişor 1323, II, 378-383; Abdülhak ed-Dihlevî, *Ahbarü'l-aşyâr*, Delhi 1270, s. 29; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, Nivalkişor 1872, s. 94; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzû'l-ârifin*, Tahrân 1305 hş., s. 125; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazinetü'l-âşfiyâ*, Leknev 1872, I, 267-276; Muhammed Hüseyin Muradâbâdî, *Envârü'l-ârifin*, Leknev 1876, I, 342-348; Safâ, *Edebiyyât*, III, 175, 1318; V, 1620, 1756; Hâlik Ahmed Nizâmî, *Târîh-i Meşâiyih-i Çişt*, Delhi 1953, s. 150; Muhammed İkrâm, *Âb-ı Keşer*, Lahor 1960, s. 239; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, Carolina 1975, s. 346; Gulâm Ali Âryâ, *Târîk-i Çiştîyye der Hind ve Pâkistân*, Tahrân 1365 hş., s. 105-232; G. Bowering, "Kutb al-Din Bahtiyâr Kâkî", *EI*² (İng.), V, 546-547.

ENVER KONUKÇU